

આપુવંદના

[આપુ ગીતા]

મધુરમ્

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી મંતો : અમદાવાદ

ଓ ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ-ଓ ଓ ମଧ୍ୟ

ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ ଓ ଓ

ଓ ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ ମଧ୍ୟ

ଓ ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ ମଧ୍ୟ

୪

ଓ ମଧ୍ୟ ଓ

ଓ ମଧ୍ୟ ଓ

ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ ଓ

ଓ ମଧ୍ୟ ଓ ଓ ଓ

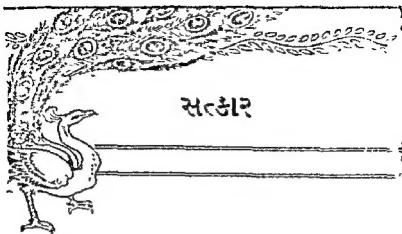
ଓ ମଧ୍ୟ ଓ

। रिता रिता रिता रिता
 । रिता-रिता रिता रिता
 । रिता रिता रिता रिता

रिता

સત્કાર

તાજેતરમાં જ ગુજરાતની અમિ પર ગીતોની 'ઝરમર' વડે મધુરમે એક ગીત કવિ તરીકે પોતાનું ધ્યાન નિશ્ચિત કરી નીધું. "કૂદાપેસો" નાં બાવણાઓ હાથ એમણે આપણને બાલમ નસનામતા પરિચયને પણ સુમત્ર ખ્યાલ દગતો છે. હવે બાજુ તેઓ કે અકિતવિદેશનાં જયગાન લઈને આપણી સમક્ષ આવે છે. આને મને સત્કારનાં સ્વાભાવિક જ આનંદ થાય છે.

મદાત્મા ગાંધીજીના વિરાટ અકિત્યને સ્પર્શવાના આપણા પ્રયત્ને છેને વામણા લાગે. જ્યાં એ પ્રયત્નોમાં જે ધન્યતાનો ભાવ કે દર્શન આવે, તે મળવા સરખો તો ખરો જ. 'મયોં નથી તું-હરિન છે સદી, મિ સ્વાન્યભવનમાં' એવા કાવ્યિનિ 'મંગલમુર્તિ બાપુ' નાં શ્રી હુમે એવા આ જયગાનોમાં જે ધન્યતાનો ભાવ પ્રતીત થાય છે, હર્ષવિગ વતાંય છે, ને ખરેખર આસ્વાદ્ય છે. આ સંગ્રહમાં મુખ્યત્વે જ કે મજલના દેહમાં આપણી સત્ય, અહિંસા, પ્રેમાદિ પ્રિય આત્માનો પ્રાણ ધબકે છે; તો એ લાવતાઓની આ મુમિ પર ધની કેવળાથી કઠીક કવિકંઠમાંથી નિઃશ્વાસ પણ નીકળે છે.

આમાંનાં કેટલાંક કાવ્યોમાં એકના એક ભાવકે વિચારની પુનરુત્થાપના દોષ. ચર્ચિત ચર્ચણોનો દોષ વાચકને કદાચ દેખાશે; પણ એક જ વ્યક્તિને ઉદ્દેશીને રચાયેલી કૃતિઓમાં આવેલ દોષ ગ્રણ્યે અગ્રણ્યે આવવા સંભવ રહેવાનો. કહે એના બેચાર વ્યાકરણદોષો કે શબ્દપ્રયોગો પણ કદાચ આ પુસ્તિકામાં નજરે પડશે. પણ એ તો સહેજે સુધારો શકાય તેવા છે. બાકી તો આટલું ઉત્તર પાસું બાદ કરતાં જમા પાસામાં ‘બાપુ,’ ‘ગિંદગી છવી ગયો,’ ‘પ્રેરજે અમ માનને,’ ‘હો બાપુ ! આવો, આવો,’ ‘અમર થઈએ ભરતભૂમિ, જ્યાં ગાંધી સરખા સંત વસ્યા,’ ‘દિવ્ય અશી,’ ‘બાપુને,’ ‘ધન્ય દો જીવન ભારતીય,’ ‘ભારતવીર ઓ બાપુ પ્યારા, તુજનો જયગયકાર થયો,’ ‘ગાંધી જયન્તી નિમિત્તે’ વગેરે ગીતો—ગઝલો છે, જેમને એકવાર ગાયા પછી, એમની ગેયતા ને ભાવવાદિતાની અસર ચિત્તમાં ચિરકાલ જળવાઈ રહે. અને માટે તો, આપણા અસ્પષ્ટ અંજલિ-સાહિત્યમાં આ ગીતો—ગઝલોનો ઉમેશ હું આવકાર્ય લેખું છું.

સંગદાર વલ્દાભાઈ વિદ્યાપીઠ,
વલ્લભ વિદ્યાનગર
પ્રગ્નસપ્તાક દિન પર્વ
૧૯૫૭

ઓ. જશભાઈ કા ૧૮૨

કંઈક વાત

“ મહાત્મા ગાંધીજીના વચન અને કર્મમાં વિચાર અને આચારમાં કેવી તલસ્પર્શી એકતા છે! તેમના સમગ્ર જીવન ને કાર્યમાં કેવો સુંદર મેળ છે! કેવો સુમધુર સવાદ છે! એ સંવાદમાં જ સાચી સત્યનિધાનું ખરું હાર્દ સમાયેલું છે. તેને લીધે તેઓ માત્ર આપણા યુગની જ નહિ પણ સર્વયુગની એક સર્વશ્રેષ્ઠ વિભૂતિ બન્યા છે. ”

(ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન)

સાગરની ગહનતા કેણુ માપી શકે? આકાશનો અત કોણુ પામી શકે? બહુરૂપિણી પ્રકૃતિની મનોહર સુદરતા યથાર્થ રીતે અંગેવપણે કેણુ વર્ણવી શકે? શુ પૃથ્વીનો ભાગ કે શુ સર્જનો સાર, શુ ઈશ્વરનો પાર કે શુ હૈયાનો પ્યાર—એ સહુને તાગ કાઢવા કેટલો કપરો છે! હે બાપુ! તારા જીવનને પૂર્ણપણે પામવું અને ગાવુ ય એટલું જ દુષ્કર છે. એટલે જ સ્વર્તોમુખી અને વિગટ વિભૂતિ બાપુજી! તાગ અદ્ભુત જીવનકાર્ય અને વ્યક્તિત્વનો વિચાર કરતાં તો એક જ હિંમત નીકળી પડે છે કે,

શું શું સંભારું ને શી શી પૂજું પુણ્ય વિભૂતિઓ?
પુણ્યાત્માનાં હિંસાણો તો આભ જેવાં અગાધ છે.

વળી એ દૃષ્ટિએ જોના એક રીતે તો “૧૯૪૮ ના અથરથ વાજ મય” કાર પ્રો ગમપ્રસાદ શુદ્ધ ચોખ્ખા જ કહી શકાય છે કે “ગાંધીજી જેવું સર્વોત્કૃષ્ટ નૈયમિત્વ ધરાવનાર સમ્પૂર્ણપુરુષના જીવનનું પ્રતિબિંબ કોઈ એક અથવા કે અથમાતામાં પણ જિનાવું અશક્ય છે. મહાત્માગંતે જેમ અનેક માર્ગો મારફત પહોંચી શકાય છે અને ગમે તે માર્ગે જનાગતે એવી ભવ્યતાનાં દર્શન થાય છે એવું જ કઈએ ગાંધીજીના વ્યક્તિત્વ વિશે બને એ ન્વાભાવિ છે. વર્ણવે વિષય મહાત્માનર એક જ છે અને ભક્તદૃષ્ટિ સર્વના ભાવબીના છે, એમ જાણ પોતપોતાના ગમન પ્રમાણે અને ચોગાનુચોગ અનુસાર સૌ વિવિધ પ્રતિબિંબો ઝીંતે છે. મારીજી જેવા ઉત્કૃષ્ટ વ્યક્તિત્વનું સાચું દાર્દ પામવા અથે કાંઈ એક ન્વાભાવિક રસદાર નની જાણ છે. ગાંધીજીનું જીવન પોતે જ એક કાવ્ય છે એટલે કેવળ વિગતોનાં જોખાં વડે એને પામવું દુર્લભ છે—કોઈ વિગતોમાં કાંઈએથી પ્રજ્જ નતવ પુગાયે જ એની ખરી જગતની પિંજાન થાય.”

આ મર્યાદાઓ સ્વીકારના જાણ ગાંધીયુગમાં જન્મવા અને જીવવાનો અમલ્ય ધન્ય અવસર પ્રાપ્ત થતા જે ગ્રંથિઓ અને જે લાભગીઓ મારા હૃદયને પ્રેર્યાં મર્ષિતેના “મારી રીતે” અહીં આસ્પન્ધ થયે છે અને જેમો છે તેવા તે મજાજ ન કોણ પામી વિશેષ આનંદ સાથે અહીં નજી ક્યોં છે સમય કૃતિની ઉણપો અંગેનો છે અને આનંદ મારી રીતે “નાપુરવટા”નો હાથમાનો ધર્મ નગરી સકચો તે અંગેનો છે. મારૂંથી પ્રજ્જનતર એ કૃતિઓમાં પૂાય છે કે નદિ તે વિશે તો અધમરી નમ્બિઓ જ કી શકે, ખીજા નદિ મને તો એ અમે મોન જ કીએ.

આ સમયની કેટલોક કૃતિએ દિલ્હી, પ્રા.પ., સુધાજીવિગ્ધ, ૧૯૪૯, ૪૫૧ ૧૯૪૯ ન પુસ્તક, જોડાં મુગર્ષ મુખાચાર, અમર બાલ-પ્રશાર, વગેરે સમર્થિતા આસ આમાં પ્રજ્જ થઈ ચૂકી છે તેનો અનુભવ કરેજો. અહીં આસ્પન્ધ ને છે જાણે છે. સૌ ઓ મિત્રાપતી.

બધી જ કૃતિઓની હસ્તપ્રત “આપુવંદના”ના સીર્ષક સાથે પુસ્તિકા-રૂપે ભારત સરકારના આદિત્ય વિભાગને પણ મોકલાઈ હતી.

પુસ્તિકાનો પરિચય લખી આપવા બદલ મારા સ્નેહી મુરખ્ખી મિત્ર ‘પ્રત્યુષ’દાર શ્રી જશભાઈ કા. પટેલનો ધણો જ ઋણી છું. આ બધું છતાં ગૂર્જર ગ્રંથગ્ન કાર્યાલયના સંચાલક શ્રી. શંભુભાઈ શાહને તો કેમ બુધાય ? તેમણે આ સંગ્રહને અપનાવ્યો ન હોત તો આ કશું જ ન થઈ શકત. એમનો તો જોટલો આભાર માનુ તેટલો ઓછો છે.

આદિત્યજ્ઞેત્રે થતા મારા આ ચોથા પ્રકાશન સમયે આથી વિશેષ મારે કશું જ કહેવું નથી. અતે, પ્રેરણામુર્તિ આપુ ! તને લાખ લાખ વંદના.

૮, નવો અધ્યાપક નિવાસ
વડલલવિદ્યાનગર
દીપોત્સવી પર્વ સ. ૨૦૧૨
તા. ૨ નવેમ્બર, ૧૯૫૬

મધુરમ

“ગાંધીજી એકલા હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસના એવા નાયક નથી, જેમની સ્મૃતિ હજારો વરસ સુધી લોકોનાં મનમાં જાગેલી રહેશે. હિન્દુસ્તાનના લોકોમાં તેમના ઝંકચનું, તેમની શક્તિનું, સ્વરાજપ્રાપ્તિના તેમના સંકલ્પનું જ્ઞાન જગાવનાર આંદોલનના જ તેઓ પ્રાણ છે એમ નથી. તેમણે તો પશ્ચિમની તમામ પ્રજાઓને માટે ઇશુખ્રિસ્તનો ભૂલાયેલા સંદેશો આવરણ કરી બતાવી ફરી તાજે કર્યો છે. તેમણે પોતાનું નામ જગતના ઝાંખાઓ ને સાધુસંતોની હારમાં લખાવ્યું છે અને તેમની મૂર્તિનું તેજ પૃથ્વીના સર્વ પ્રદેશોમાં વ્યાપી વળ્યું છે.”

શમે શક્તિ

“જગતમાં મનુષ્યની મહત્તા બે પ્રકારે મપાય છે. પહેલા પ્રકાર મુજબ માણસ કેટલા વધારે લોકો પર ને કેટલા લાંબા કાળ સુધી પોતાનો પ્રભાવ ટકાવે છે એ મહત્ત્વનું ગણાય છે. શુભ અને ચારિત્ર્યને એટલું મહત્ત્વ આપતું નથી. આવા ગજથી માપતાં હિંદુસ્તાન, ઈંગ્લેન્ડ, મુસ્લિમી, સિકંદર, સીઝર અને નેપોલિયન જગતના મહાપુરુષો ગણાય. બીજા પ્રકારની મહત્તાનો દાખલો ઈશુએ આપ્યો છે. એ મહત્તા જુદા ગજથી મપાય છે. એ પ્રકારમાં જીને મોટા થવું હોય તો લોકોના સેવક બનવું પડે છે. એ પ્રકારના મહાપુરુષો લોકોના સ્વામી નથી બનતા, પણ દીન દલિતોની સેવાને ટવન સમર્પે છે....ગાંધીજીની વિશેષતા એ છે કે તેઓ આ બંને વર્ગમાં સ્થાન ધરાવે છે.”

(એચ. ઇ. વૃંડ)

અનુક્રમણિકા

નામ	પૃષ્ઠાંક	નામ	પૃષ્ઠાંક
૧. અંગતિ	૩	૧૫. ભરતી થઈ જશે	૩૩
૨. બેખધારી	૫	૧૬. ત્યારે	૩૫
૩. અમર સંત	૬	૧૭. ધન હો.	૩૬
૪. જીવન અમારા	૯	૧૮. ભારત વીર	
૫. દિવ્ય અંશી	૧૧	ઓ બાપુ પ્યારા	૪૩
૬. મંગલમુર્તિ	૧૪	૧૯. એ દર્શને...	૪૫
૭. જય હો તારો—	૧૬	૨૦. ક્યાં છે?	૪૬
૮. બાપુ	૧૯	૨૧. કાર્ય થશે તો—	૪૯
૯. મંગલયાત્રી	૨૧	૨૨. મુરલીધર મોહનને—	૫૧
૧૦. જય થાન્ને	૨૩	૨૩. તકલીધર મોહનને—	૫૩
૧૧. જીવી ગયો	૨૫	૨૪. એ યાદ	૫૫
૧૨. મૂઝ્યો નિરંતર	૨૭	૨૫. બાપુનો વિવાદ	૫૭
૧૩. પ્રેરજો અમ માતને	૨૯	૨૬. ઝગો ઊર...	૫૯
૧૪. હો બાપુ !			
આવો, આવો !	૩૧		

આ જ લેખકે કૃત

પ્રકર

- * રૂ. સો. દલાલ હાઈસ્કૂલ, ભરૂચ.
શતાબ્દિ સ્મારક ગ્રંથ (સંપાદન)
- * ઝરમર (કાવ્યગીતસંગ્રહ)
- * ફૂદોખેલો (ખાળગીતો)

હવે પછી

- * હૈયાનો સાદ (કાવ્યસંગ્રહ)
- * ૧૯૪૨નાં ગીતો (ગીતકૃતિઓ)
- * પરિવર્તન (વાર્તાસંગ્રહ)
- * ગલગોટા (નિબંધસંગ્રહ)
- * છતી આંખે (એકાંકીઓ)
- * અંગુલિનિર્દેશ (અવલોકનો)
- * અંગલિ (અંગલિ ગીતો)
- * વિષ્ણુદાસકૃત ભાગવત (સંપાદન)
- * આ ભૃગુપુર ! (કાવ્ય ગુચ્છ)

૧૯૪૭

બા પુવંદના

[ગાંધી-ગીતા]

○

મધુરમ્

[૧]

અંજલિ

ભારતના ચોઠમાં ઊભો'તો લાડકો,
નળી જગાડયા કેં બાંડુ રે લોલ;
સતના ઉચ્ચારણે શુંજે મુજ દેશ કેં,
હિંસાનાં યુદ્ધ સૌ ત્યાગો રે લોલ.

ક્યાંનો એ દેશ કેં ને ક્યાંનો એ વીરલો,
ક્યાંનાં એ આત્મતેજ ચમકે રે લોલ?
ક્યાંના એ દેશમાં દેવોના વેશમાં,
ક્યાંનો એ માનવી આવ્યો રે લોલ?

સાચા છે યુદ્ધ આજ ભારતના ચોક્કમાં,
સાચા એ આતમના જંગો રે લોલ;
સાચા સ્વદેશીના, અહિંસા ને સત્યના,
સાચા એ માનવના રંગો રે લોલ.

જાટાંસૌ ખંજર ને જાટી સમશેર-ઢાલ,
જાટી એ લડવાની રીતો રે લોલ;
જાટી એ પ્રગતિ ને જાટી આઝાદી-વાત,
જાટી એ શાંતિની પ્રીતો રે લોલ.

શોભે મુજ ભારત ને શોભે એ લાડકો,
શોભે સ્વરાજની કેડી રે લોલ;
વાદળથી રાજ નિજ રીતો ન પામિયા,
પામિયા આતમના પડકારથી રે લોલ.

ભારતના ચોકનો વીરો એ લાડકો,
બંધુ ! જગાડ્યા'તા બાંધુ રે લોલ;
લાડકાના બોલ સહુ જીવનમાં રાખજો,
બંધુ ! વધાર ભૂમિ-ગૌરવ રે લોલ.

[૨]

લેખધારી

વિશ્વને ખારણે સત્ય ને સ્નેહના,
જેગી કો આવીને હાક નાંખે;
જૂઠ ને મોહના, છળ-પ્રપંચો ધણાં,
સ્વર્થના ગીતમાં વિશ્વ રાચે.

હિંસા ને શોષણો, ધર્મધતીંગો ધણાં,
થોકના થોક અનિષ્ટો ઉમટે;
“મારું છે, તારું કયાં?” એહવાં ગીતડાં,
રૂઢિની બહાર રે કો ન ફરકે.

આવ્યો ત્યાં જેગી આ, વીર ને ધીર એ,
જીવ્યો એ સત્યની વીર ગાથા,
ત્યાગ ને પ્રેમ ત્યાં હિંસાનું નામ કયાં?
દઈ ગયો બાપુ ! તું સત્ય ન્યારાં.

[૩]

અમર સંત

અમર થયું એ કર્મ-કુટુંબે,
અમર થયાં એ માતૃપિતા;

અમર થઈએ ભરતભૂમિ જ્યાં,
ગાંધી સરખા સંત વસ્યા.

અમર દિસે એ જીવન સારું,
ઉછળે સેવાની જ્યાં રેલ;
અમર બની એ ભારતમૈયા,
જેનો પુત્ર મનુજ બનેલ.

દહીં દેશની કર્મકાવડિયે,
માત કાળે ધૂમ્યો વીર;
સત્ય-તીર્થ-યાત્રાના ક્ષેત્રે,
નહાયો ધર્મસરિતા નીર.

સત્ય, અહિંસા, ત્યાગ, પ્રેમની,
એકથ સાધના અપરંપાર;
સેવા માનવ જાતે કરવા,
પામ્યો જે જીવનનો સાર.

જગમાં યુદ્ધ તાસીરના જોરે,
માનવનૈયા પતિત બને;
વિશ્વભૂમિનું તારણ કરવા,
“અહિંસા” ધર્મની મૂર્તિ વહે.

દેશ—નગનતાની પશુતામાં,
માનવતા સંચાર સલિલ;
ધન્ય જીવન એ સંત ગાંધીનું,
ધન્ય ધન્ય એ તારણહાર!

જગ માનવની સેવા કાળે,
સંતજીવનનું નૂર અમૂલ્ય;
ધન્ય જીવન એ પાપુ નામનું,
ધન્ય પુત્ર જગતીના નૂર!

[૪]

જીવન અમારા

જન્મ્યા છે ધરતીને અંક, ગાંધી બાપુ જીવન અમારાં;
ભિજળે છે સેવાનાં નીર : ગાંધી બાપુ જીવન અમારાં.

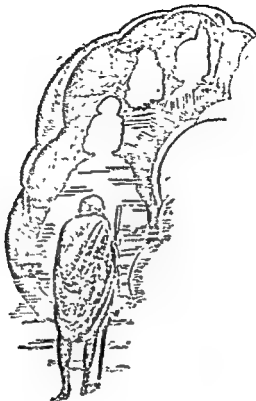
અંધારે આથડતા માનવ આ લોકમાં,
ઘોર ભેદી સ્વાર્થ એ સત્ત્વ રૂડા તત્ત્વમાં.

જન્મ્યા છે ભારતને ઘેર : ગાંધી બાપુ જીવન અમારાં.
અભેદ રૂઢિના થર કેં સમાજના,
સત્તાના, મોહના, ત્રાસ ને સંહારના,
સૂટ્યા એ સંતને પ્રતાપ : ગાંધી બાપુ જીવન અમારાં.

હિંસાની રક્તરેલી હોળી જગતમાં,
જુઠાણાં, તોરદોર જવંત અસત્યમાં,
અહિંસાથી શમ્યા છે શોર : ગાંધી બાપુ જીવન અમારું

છોડીને સ્વાર્થમોહ, છોડી બલકા વિશાળ,
સાધીને સાદગી—પરમાર્થ—સત્ય તાર,
ખાદીના જગ્યા અનુરાગ : ગાંધી બાપુ જીવન અમારું.

જીવન તપસ્વી પુણ્ય માનવતા દૂત એ,
ધૂણી ધખાવે વ્યગ્ર વિશ્વને પ્રકાશ દે,
દેવોને દોહ્યાં જીવન : ગાંધી જીવી ચાલ્યા અમારાં.
ગાંધી બાપુ જીવન અમારું.

[૫]
 દિવ્ય અંશી

આ દેશ, તારા દેહનો આત્મા ખરો ચાલ્યો ગયો,
 આ વીર ભારતદેશ, તારો હીરલો હાલ્યો ગયો;
 ચંદ્રિકાનાં તેજ મીઠાં આત્મ નીચવી એ ગયો,
 દુનિયાતણો ચાહક પ્રભુચાહક ખરો ચાલ્યો ગયો.

એ દેશતારક અભનો એ ચંદ્ર હા ! સરકી ગયો,
 પ્યારી મીઠી વસુધાતણે ઉદ્ધારનારો રે ગયો;
 જીવન ખન્યું શખવત હાહાકાર હૃદયે છે વસ્યો,
 અંતરે આંધી મચી, દવ ઉગ્ર હૃદયે હા ! મચ્યો.

એ છત્રછાયા, હૂંફ મીઠી, દિવ્ય અંશી થઈ ગયો,
 એ વિરલો વિરલ ખરું જીવન રુડું જીવી ગયો;
 એ નહતો વ્યક્તિ, ખરું ભારત જીવન જીવી ગયો,
 એ અનેરો જીવ માનવલોક કાજ ફીટી ગયો.

જીવ્યો પરંતુ એહનું જીવન નર્યું સાધન હતું,
 જીવનકવન એ વીરનું મહાકાવ્યથી પાવન હતું;
 જનતા-જનેતા માટ એક વિરલો ખપતો ગયો,
 જીવ્યો જૂઝયો ખૂટયો મરી એ આયખું તપતો ગયો.

એ સાધના, એ તપ પ્રખર જીવનમહીં જીવી ગયો,
 સારાય માનવકુલનું ગૌરવ વધારી એ ગયો;
 વૈષ્ણવજનોનું વીર જીવન વિરલો મૂકતો ગયો,
 હરિજન ખરો એ વિશ્વનો હરિજનગણની જીવી ગયો.

ખૂન ખાતર ખૂન લેવું એ નથી ગાંધી વદા,
 વેર ખાતર વેર લેવું એ નથી ગાંધી પ્રથા;

રહાવું અને રહાવું પરસ્પર મંત્ર છે ગાંધી જીવ્યા,
સેવા અહિંસા ત્યાગ કેરું સૂત્ર છે ગાંધી જીવ્યા.

બાપુ વગરનાં આજ રે લાખો કંઈ બાળક થયાં,
બાપુ વિહોણાં આજ હા ! કેવા કંઈ બાળક થયાં;
બાપુ વરસ્યા મેઘ હા ! ચાતક બધાં પાવન થયાં,
બાપુ ! અરે બાપુ ! સહુ અંતર રડાવી હા ! ગયા.

ગૌતમતણા ભારતતણા બુદ્ધ ખીજ એ ગયા,
ઈશુતણા આ વિશ્વકેરા ખ્રિસ્ત ખીજ એ ગયા;
બાલનારા કૈંક બાલે જીવનારા એ ગયા,
જનતારૂપે તે જન્મ લે જનતામહીં રે એ ગયા.

કાળ રે શું કહું અરે, ખીજે નહિ તુજને મળ્યો ?
માનવકુલે આના વિના શું શ્રેષ્ઠ ખીજે ના મળ્યો ?
મૃત્યુ નહિ પણ છે શહીદી કંઈ શહાદત એ વર્યા,
ધરતીતણા એ ધ્રુવતારક થઈ હવે ગાંધી રહ્યા.

[૯]

મંગલમૂર્તિ

મંગલમૂર્તિ જાપૂ
જય તારો હો જાપૂ!
વિશ્વભવનમાં તારી ગાથા,
અવિચળ થઈને મલકો;
હરહરમાં તુજ જીવનછાયા,
નવચેતન થઈ ઝલકો.
ધર્મવિજયી અશોકરૂપ તું,
ધર્મવીર યુધિષ્ઠિર સહી;
પ્રણુપાલક દૃઢ ભીષ્મવ્રતી તું,
સતવાહી હરિશ્ચન્દ્ર સહી.

મહાવીર તુજમાં, ગૌતમ તુજમાં,
મહંમદ ઈસુ તું જીવનમાં;
જરથોસ્ત આદિ કૈં કૈં તુજમાં,
સૌનો સાર ભર્યો જીવનમાં.

ભારતભર હો કવનપતાકા,
ફરકે અવિચળ તારી;
કૈં યુગ આંહીં ગાશે ગીતા,
“મોહન-બાપૂ” તારી.

મંગલમૂર્તિ બાપૂ !
જય તારો હો બાપૂ !

કોણ કહે કે તું જીવિત નહિ,
અમ સૌના તન-મનમાં ?
ભર્યો નથી તું-જીવિત છે સહી
અમ સ્વાતંત્ર્ય-જીવનમાં.

મંગલમૂર્તિ બાપૂ !
જય તારો હો બાપુ !

[૭]

જય હો તારો !

જય હો તારો બાપુજી,
સાચું બોલતા બાપુજી;
ત્યાગ કરતાં બાપુજી,
શાંતિ આહુક બાપુજી !

ધન તું જીવન બાપુજી !
જય તારો હો બાપુજી !

અહિંસા પ્રેમી બાપુજી,
ભારતમાના બાપુજી;
જીવન અર્ધુ બાપુજી,
બાળકપ્રેમી બાપુજી !

ધન તું જીવન બાપુજી !
જય તારો હો બાપુજી !

નિર્લોભી અમ બાપુજી,
નિર્મોહી અમ બાપુજી;
માનવપ્રેમી બાપુજી,
મુક્તિ ઝળાકી બાપુજી !

ધન તું જીવન બાપુજી !
જય તારો હો બાપુજી !

દલિતપ્રેમી બાપુજી,
વૈષ્ણવ સાચા બાપુજી;
સંયમમૂર્તિ બાપુજી,
રાષ્ટ્રપિતા ઓ બાપુજી !

ધન તું જીવન બાપુજી !
જય તારો હો બાપુજી !

કુળ દીપાવ્યું બાપુજી,
દેશ ઉજાડ્યો બાપુજી;
હરિજન સાથી બાપુજી,
વિશ્વસપૂત ઓ બાપુજી !

ધન તું જીવન બાપુજી !
જય તારો હો બાપુજી !

સમદષ્ટિ' તું બાપુંજી,
નિરભિમાની બાપુંજી;
ખાદીચાહક બાપુંજી,
વિશ્વવંદ્ય તું બાપુંજી!

ધન તું જીવન બાપુંજી !
ધન હો ભારત બાપુંજી !
જય તારો હો બાપુંજી !

[૮]

બાપુ

તું અહિંસા સત્યનું જીવતો સદા જીવન હતો,
સાકાર ભારતવર્ષની સંસ્કાર-જ્યોતિધન હતો;
વિશ્વાસ લઈ જનતાતણે વિશ્વાસ દઈ જતો હતો,
જીવનમહીં સત્કાર્યના સંદેશ-પય પાતો હતો.

તું આર્ય ભારતવર્ષનું ભૂષણ અનેરું તન હતો,
તવ સત્યભક્તિ ભાવનાથી અમતાણું જીવન હતો;
જીવન ધર્યાં પીડિતને, દલિતોતણું ઉપવન હતો,
વશ કર્યા જનગણ ધણા, હરિજનતાણું જીવન હતો.

તું વિશ્વશાંતિ પ્રેમભક્તિ પાઠ દઈ ગાતો હતો,
તવ બંધુતા, આલોકમાં દઈ ભાવના જતો હતો;

કર્મરાગી સત્યપ્રેમી રાગ તુજ માતો નહતો,
તવ શાંતિમય જીવન વડે અમ કાંતિ તું પાતો હતો.

તું સુખ ભારતવર્ષ કેરા પ્રાણુનો દાતા હતો,
અમ વિશ્વમાં સહુ ધર્મનો સાચો તું હી બાતા હતો;
માનવભૂમિમાં ધર્મ, કર્મ, મર્મથી ત્રાતા હતો,
એકતાના તું નિરંતર ગીતની માતા હતો.

[૯]

મંગલયાત્રી

એ દિવસ જાગ્યો પ્રભુ,
જીવન ચગ્યું દુઃખોભમાં,

દુઃખી દીઠા, સુખી દીઠા,
દર્દી દીઠા કંઈ ભોમમાં.

અર્થી સહુ, પ્રાર્થી કયલી ?
'માનવ પશુથી પામરા ?'

દીઠું ધણું, ત્રાસ્યા ધણું,
ચેતન ઝગ્યું ત્યાં સાથમાં.

મોહન ખરો ચેતન ધણો,
'જીવન નવીન' જગવાટમાં;

જીત્યો ઘણું ઝૂઝ્યો ઘણું,
આઝાદી મંગલ ઘાટમાં.

આનંદ દ્રવ્યું વિશ્વ આ,
ચેતન ઝગ્યું, મોહન કહો;
મોહન સનાતન વિશ્વના,
જીવનતાણું દોહન કહો.

[૧૦]

જય થાને

જય થાને, તુજ જય થાને,
હો ખાપુ! તુજનો જય થાને;
જૂઠું સદંતર લય થાને,
હો ખાપુ! તુજનો જય થાને.

ત્રાસ અનાચાર લય થાને,
હાં સ્નેહમુધાનો જય થાને;
હા, કાયર શૂન્ય પ્રમાદ જાને,
અન્યાય હરામી લય જાને!

હો તુજનો ખાપુ, જય થાને!

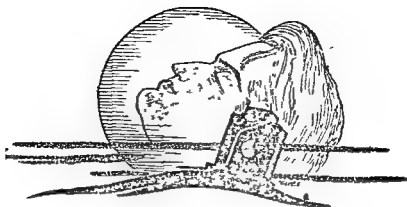
કેં મોહ-લાલસા લય થાને
હાં સત્ય-પ્રેમનો જય થાને;

હા, પામર ઈર્ષા ઝેર જાણે,
સૌ અહીંયાં જ્યોતિર્ધર થાણે !

હો તુજનો ખાપુ, જય થાણે !

હો ઘોર તિમિરનો લય થાણે,
જ્યોતિર્મય તુજનો જય થાણે;
હા પશુતા પર વિજય થાણે,
અહીં માનવતા નિર્ભય થાણે !

હો તુજનો ખાપુ, જય થાણે !

[૧૧]

જીવી ગયો

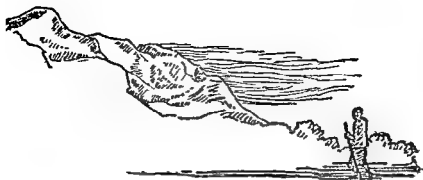
ધં જિંદગી જીવી ગયો તું જિંદગી જીવી ગયો,
મમ જગત આંધી હઠાવી રંકની દીવી થયો;

વસુ વસુધાતણું થઈ માનવી સાચો રહ્યો,
જીવનધનને લૂંટાવી હા અમીરી દે ગયો.

તું રંક આ ધરતીતણું રત્ન અણમૂલું હતો,
હા, અંક અમ જીવનતણા શૂન્યમાહીં તું હતો;
આ દીન ભારતવર્ષનો હા, નાથ સાચો તું હતો,
હા દીન માનવજાતિમાં તું નવીન આશા હતો.

રંક છો, અમ રંકનું તું એક સાચું ધન હતો,
 તું ક્ષીરી છો પરંતુ આત્મ નહિ નિર્ધન હતો;
 નાનું વપુ તારું છતાં રે, સર્વનું હા, તન હતો,
 વિરાટ પગલી પાડનારો તું નહિ વામન હતો.

તું ગયો : હા, સહુ ગયું, પણ દીવડો થૈ તું રહ્યો
 જગવિપ સર્વે પી જઈ મુક્તિ દઈને તું ગયો
 ઉરમાં મંથન સહી નવનીત દૈ આલ્યો ગયો
 તું મુસાફર એકલો કંઈ જિંદગી જીવી ગયો

[૧૨]

ઝૂઝયો નિરંતર

જિંદગી એ સંતની જ્યારે કહો તૂટી ગઈ,
જિંદગી આ ખલકની ત્યારે અહો ખૂટી ગઈ;
એ કાળ, તારો ન્યાય ? આખર ખલકને લૂંટી લઈ,
હસતો બલે ! હસવા મહીં છે આજ રે તૂટિ રહી.

જીવન જીવી આંલોકમાં સૌરભ મીઠી મૂકી જઈ,
આ લોકનો એ સંત ત્યાં પરલોકમાં ઝૂકી જઈ;
અહીં રહી નીચાવ્યાં હાડ ને લાલસા ફૂંકી દઈ,
થઈ ધન્ય જાતે, ધન્ય મૈયા સૌરભે ઝૂકી ગઈ.

આખર નિહાળી તાંડવો, ઉરવેદના જાગી ગઈ,
 આ ન્યાય! માનવ! આ વસુધા! ચેતના જાગી ગઈ;
 આ ખલકમાં ઝૂઝ્યો નિરંતર સત્યવીર ત્યાગી થઈ,
 પરલોકમાં ચાલ્યો ઝૂઝમવા સત્યનો રાગી થઈ.

રે ઠાળ! ના સાંખ્યું જરા, ઈર્ષ્યા અરે, ક્ષાવી ગઈ,
 અમ વિશ્વના આ સંતની સૌરભ ઘણી ભાવી ગઈ;
 આવો મીઠો માનવ અરે! પરલોક મહીં લાવી દઈ,
 નિજ ધન્યતા, ગૌરવ સુગંધી ખલક છલકાવી દઈ.

[૧૩]

પ્રેરજે અમ માતને

મંગલ જીવન, મંગલ મરણ, મંગલ ભારતવર્ષ આ,
જંગલ હોતો મંગલ કર્યો તહે દેશ ભારતવર્ષ આ;
તવ જીવનમાં જોનાર નહોતા, છે હવે રોનાર હા,
તવ જિંદગી જૂંટી જનારા, જીવન છે જોનાર હા.

કરુણા નથી તવ જિંદગીની છે કરુણા અમતણી,
તવ શહાદત શી રૂડી ! અમ વંદના શત હો ધણી;
તવ જિંદગીના કાવ્યથી કંઈ ભાવનાઓ છે ભણી,
તવ નામથી આ વિશ્વમાં કેં પુણ્યતાઓ છે વણી.

તવ નામથી કંઈ કામ છે, તવ કામથી અમ નામ છે,
તવ જીવનમાં જીવ્યા સદા સત્કામકર્તા રામ છે;

તવ વાતમાં, તવ બાતમાં દીપેલ ભારત નામ છે,
તવ જાતમાં અમ માતના ડંકા પડ્યા બહુનામ છે.

ધિક્કાર છે અમ જાતને જયકાર હો તવ માતને,
મંગલ મટી જંગલ થવા બેઠો જ ભારત દ્રાસ છે?
હા, માર્ગ વિકટ ઝાડી કંટક દોરજે તવ બાતને,
તું ઝળહળી સત્કાર્યમાં હા, પ્રેરજે અમ માતને.

[૧૪]

હો બાપુ ! આવો આવો !

કેં અંતરની સુપ્ત કલિમાં ચેતન થેને આવો,
આ જીવનના રંગકુસુમે સૌરભ લેને આવો;
તપ્ત ધરા આશા અંધારે માનવતા થે આવો,
શુષ્ક સહુના જીવનપટમાં વર્ષાધારે આવો !
હો બાપુ ! આવો આવો !

આશ વિનાના જીવનમાંહીં આશા થેને આવો,
નાશ મહીં ફળેલા જગમાં સર્જન થેને આવો;
શૂન્ય મહીં જીવનનો ઝણકારો થેને આવો,
જગે સરવે એહવી મધુરી બાબા લેને આવો !
હો બાપુ ! આવો આવો !

અમ બક્ષિતમહીં વીરલ શક્તિ થૈને ખાપુ આવો,
 અમ સૃષ્ટિમાં પાપ ખરંતા સ્નેહ ઝરંતા આવો;
 રાગ વિનાના માનવમાં કૈં રાગ ભરંતા આવો,
 ધરતીના સાદે કૈં જગૃત ગાન બનીને આવો!
 હો ખાપુ! આવો આવો !

અંધારે આથડતા જગમાં દીવડો થૈને આવો,
 કંટકમય રસ્તે યજ્ઞતાંના સાથી થૈને આવો;
 અમ આંધીમાં નાવ ચલાવા મંદ સમીરે આવો
 સુપ્ત ધરામાં ચેતન થાવા ચંદ્ર થઈને આવો!
 હો ખાપુ! આવો આવો !

[૧૫]

ભરતી થઈ જશે

આગે કદમ આગે કદમ આગે કદમ,
ખાપુલ તુજ કંઈ કામથી આગે કદમ;
હરદમ હમારો પંથ છે આગે કદમ,
આખાદ ભારત માત કાજ રે આગે કદમ.

કંઈ વિષ ઝાડી કંટકે હસતું વદન,
ચોગમ વરસતા સંકટે ધસતું બદન;
તૂફાન આંધી ઘોર છે દિલમહીં ઝખમ,
અમ મૈયા ગૌરવ કાજ છે આગે કદમ.

ખાપુલ, તાહરું ઉર તુજ મૈયા વતન,
અમ પ્રાણ ભોગે પણ કરીશું કેં જતન;

અમ વાણુ, થાશે દૂર રે મધ્યા ઝખમ,
કરશું ખરે કૈં ખલકમહીં આગે કદમ.

યદિન તુજને આ પળે મધ્યા ચરણ,
પૂછ કૂલશું માતના સુકિતઝરણ;
સંસ્કાર ઝગશે મૈયા ભારત કૈં કદમ,
છા ઝોટ, ભરતી થઈ જશે આગે કદમ.

[૧૬]

.....ત્યારે

જ્યારે વળી ધરતી આંગણ અથડેરા
 ઘેરાં ઝમ્યાં જનમહીં વિષ નર્કકેરાં,
 બાનુ સહસ્ર કિરણો કરી તપ્ત ઘોર,
 તૂટી પડ્યાં ધરણી પે કૈં શસ્ત્ર ઘોર.
 છૂપ્યાં વળી ધડીક તારકવૃંદ નાના,
 અણુદીઠ થઈ ધડીક એ અજવાળી પ્રીત;
 એ અર્થ સ્વત્વ મોહ અઘોર ક્રોધ,
 ને લોભવૃત્તિ હુંપદની હરખાતી છત.
 છૂપ્યાં ત્યહીં અસુરનાં ખળવાન જૂથ,
 ભાઈતણા પળધડી વિસરાયા ભાવ;
 માણસાઈજ્યાં રહી હતી નહિ જેવી જ્યારે,
 વર્ષાઝે સરી પડ્યા ત્યહીં ખાપુ ત્યારે.

[૧૭]

ધન હો જીવન.....

બહુ દિન ઉપાના સૂર્ય ઊગ્યા તુજ આકાશે હો રાજ
 બહુ આયમણીનાં તેજ વહ્યાં તુજ બાળકનાં બેતાજ,
 બહુ હોળિકા ગજવી,
 બહુ વૃષ્ટિઓ થકવી,
 બહુ કુસુમ કોમળ કાળના પામ્યા પરાગે રંગ લાજ;

કોની સ્મરતી આજ છપી?

એ તો ગાંધી ભારતવીર!

એ તો ગાંધી ભારતવીર!

ધન હો જીવન ભારતવીર!

આજે જેની પુનિત સુયાદી જગવે ભારત સુખ સુખણ,
 આજે જેના માનવભાવિ થકવે જલિમ જુદમ પુરાણ

જ્યારે દેશે સુસ્તી વછોડી,
જનસેવામાં વૃત્તિ બેડી,

પળપળ ભારત પ્રાણ કથિરે નવલ વિકાસ્યાં કાંચનમૂલ;
ને વાળ્યા જેણે સેવા સૂર,
ભારતમય મોહન વીર !
નિજ દેશી મોહન વીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

જ્યારે દેશવિહોણા નાદે ગાજ્યો મનુજતણો સંસાર,
જ્યારે નીચી દૃષ્ટિ સાથે વેઠ્યાં કડવાં વેણ અપાર;
જ્યારે હૈયામાં તમતમતા,
સાચા આવસબર છલકાતા,
કોણે માનવજગને આપ્યા મોંઘા આત્મતણા ચમકાર ?

એવો આવ્યો કો' બડવીર ?
વીરલો એ ભારતવીર !
હીરલો એ ભારતવીર !

ધન હો જીવન ભારતવીર !

લ્યોમે દેશે ઝળઝળ તાપે બળતા એવા ભારતવીર,
જુલમી સત્તા બંધ થઈ તો જગે ભાંગે માનવ-શિર

કાયરતાનું છત્ર તણને,
વાણી સરખું વજ્ર વરીને,
કેણે ત્યાં જુલમી એ તાપે પાડી હાકલ અમરાતુલ?

ને જાગી ઊઠ્યા માનવશૂર?

શૂરો એ મોહન વીર!

પૂરો એ મોહન વીર!

ધન હો છવન ભારતવીર!

જુલમી સત્તા દોર વિલાસે ત્યાગે માનવ ઊંઘ વિશાળ

જાગી દાઝી બેસી રાત્રે કલ્પી નિજની સ્વારથ માળ

ત્યાં નિજનો અર્થ વિરામ કરી,

ને જાગ્યો કેં પરમાર્થ સહ,

વિશ્વસભરના માનવ બળને આપ્યાં એણે અમૂલ્યખદાન

એવો આવ્યો કેા નરવીર?

વીરો એ ભારતવીર!

ધીરો એ ભારતવીર!

ધન હો છવન ભારતવીર!

જેણે વાણીભરના સત્યે જગવી ચક્રવી શાસનભોમ

જેણે ટેક ધરી નિજદેશે હળવી કરવા પીડિત ભોમ

જેણે જાલિમ જુલમ સહ્યા,
હૈયા મહીં કૈં દર્દ સહ્યાં,
ભારતની જે સેવા કાળે જોલ મહેલ, નહીં જોતો સેજ.

ભારતનો એ કો શૂરવીર ?
રણવીરો મોહન વીર !
રણધીરો મોહન વીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

ધર્મ-દેશનાં માનવસૂત્રો જેના નામે અમર વધાં,
રાજરાણી, માનવદાનવ જેઓ એને નમી પડ્યા;
ધર્મના રક્ષણ કાળે જાગી,
જેણે નિજની ભૂખવિરાગી,
તેની અમર સ્મૃતિને આજે જગવે માનવ હર્ષિત ભોમ;

એવો કો માનવમાં સૂર ?
આતમ એ ભારતવીર !
બાપુ અમ ભારતવીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

વાણીજગમાં માનવકાળે કર્મજીવનમાં ગીતા રચી,
ભાવસભરથી ગાજી વરસી કર્મતણી શી પ્રીત મચી !

દેશ ઉરે કંઈ લહાણ કરી,
જગજનને હા ! દીપ ધરી,
ભારતભરને જગજનતાને આત્મસ્વમાની ગાન દીધાં;

ગાયાં કાણે માનસ્વમાન ?
ઉદ્ધારક મોહન વીર !
જગતારક મોહન વીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

જગ્યાં જો મ વિલાસ વિરાગી, જગ્યાં જગજન ખાલકનૂર,
જગ્યા એ ભૂખ્યા, કૈં ભેરુ, ભાગ્યા સહુ કાયરતા સૂર;
ભિર્મિલતાની આંખડી કાળે,
અણદીઠી એ પાંખડી સાટે,
હાડ્યા તમતમ ઘોર તિમિરે આઝાદીના ભર્ગ અમૂલ;

એવો પાક્યો કો જયવીર ?
નિર્ભય એ ભારતવીર !
જયશીલ એ ભારતવીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

ભૂલ્યો છો વિરાટ પગથારે, પામ્યો એ જીવનનો તાજ,
માનવનું રૂપ ધરતાં એ સૌ ભૂલ્યો આપણ ભૂલવા કાજ;

એનાં જીવનધ્યેય કૃષ્યાં,
સ્વપ્નો સિદ્ધિમાંહી વૃષ્યાં,
એણે ભર્યાં સતનાં ખપ્પર જગી ભાજ્યા જીવનતાજ; .

એવો કો બેતાજ સુધીર ?
કપરો એ મોહન વીર !
દીવડો એ મોહન વીર !
ધન હો જીવન ભારતવીર !

સત્ય-અહિંસા ધર્મ વદીને કીધાં જીવનજગ સન્માન,
માનવતાને ધર્મ કહીને માનવનાં કીધાં બહુમાન;
કોણે એનો દેહ દીપાવ્યો ?
ભૂમિને શેં સુંદર માત !
સ્વરાજ્યસુરાજે દીપે મોહન, મોહનથી ગરવો મુજ દેશ;

કોણુ થયો એ ભારતખાળ ?
કોડીલો એ ભારતવીર !
જેશીલો એ ભારતવીર !

ધન હો જીવન ભારતવીર !

મોહનના સંવત્સર ટાણે રચશું કેવાં સ્મારક આજ ?
મહાત્માજીની પુણ્યસ્મૃતિમાં કરશું પૂરાં એનાં કાજ;

એવાનાં તે પૂતળાં શાનાં ?
 એને દેવા કાર્ય કઠિન;
 એનો ધ્વજ આઝાદી કેરો ધરશું અમ અનંત સુધાળ;
 ને ગરવા એ મુક્ત સુહાસ્યે,
 વદશું જયજય મોહનવીર !
 રટશું જયજય મોહનવીર !
 ધન હો છવન ભારતવીર !

[૧૮]

ભારતવીર ઓ બાપુ પ્યારા !

ભારતવીર ઓ બાપુ પ્યારા !

તુજનો જયજયકાર થયો.

ભારતના જયકાર મહીં ઓ બાપુ !

તુજ જયકાર થયો;

ભારતવીર ઓ પ્યારા બાપુ !

તુજનો જયજયકાર થયો.

જીવનની જમી હતી હોળી,

નિશા કરાળ જયકાર થયો;

સાગર કંઈક આંધી ઢંઢોળી,

નઈયા તારણહાર થયો.

દિશા બૂલી'તી વસુધા મઈયા,

ભારત સંકટ પાર થયો;

જીવનભર તેં જ્યોત જગાવી,
 ધરણી ધ્રુવલો તાર થયો.
 કંઈ રાગભરી ઈર્ષાભય ભોમે,
 બીપણ હાહાકાર થયો;
 વિષ હણી સહસારણ ભોમે,
 વર્ષા હેલી ધાર થયો.
 મુક્તજીવન તું કંઈ સંસારે,
 વિશ્વશાંતિ લલકાર થયો;
 સત્ય જીવી શિવ સુંદર તારે,
 ભારતનો ઘડનાર થયો.
 જંગલની કંટક ધરતી યે,
 મંગલ તું અવતાર થયો;
 સોડમ હઈયા ગુલ પસારી,
 માનવતા પગથાર થયો.
 ફૂલ બન્યો કંઈક શૂલ મહીં તું,
 વિશ્વબંધુનો દાર થયો,
 મૃત્યુ હાર્યું બાપુ તુજનો,
 જગમાં જયજયકાર થયો.

[૧૬]

એ દર્શને

એ ખાચુ કેરાં દર્શને,
સહુ અંતરો હરખાય છે;

એ શક્તિ કેરાં અર્પણે,
મુજ ભારતી મલકાય છે;

એ બક્ષિત કેરાં તર્પણે,
મા મુક્તિ મળી જાય છે;

એ વ્યક્તિ કેરાં દર્શને,
જગ ભાગ્યશાળી થાય છે.

એના કંઈક કો સર્જને,
વિષ અમૃતે પલટાય છે.

[૨૦]

ક્યાં છે ?

બાપુ તારી જન્મજયંતી : આજે ગીત ગવાશે,
તારા નામે જગાજગામાં તારાં ગીત ચવાશે;
ઝેર હૃદયમાં રાખીને ય છલે પ્રીત છવાશે,
એવા બાપુ, અમો નગુણાથી તું દિ' ઊજવાશે.

રે ફરવું ગલીગલીમાં તું દર્શનની આશે,
રે સંતાયું સત્ય અહીં તો જૂઠ્ઠપટના પાશે;
એ જ નમ્રતા રે શું આંહીં દંભમહીં દેખાશે ?
તારા બોલો તોલો અહીં તો પળમાં ભુદા થાશે.
સ્નેહના સ્થાને વેરવધારાના અહીં મેરુ થાશે,
નીતિ અનીતિ, પ્રેમ દગામાં શું આંહીં પલટાશે ?
ધોળું-ઠાળું, ઠાળું-ધોળું, ઠંઠ ઠંઠ આંહીં થાશે,
ને લાંબાં મોટાં બાપણું-ગીતે તારી જયંતી થાશે.

‘આજ ઉજળા; કલ અંધેરા’ એવી જયંતી થાશે,
‘ચાર દિનની ચાંદની’ આગે સંધુ ભૂલી જશે;
ખાદી-ચરખા ને પીડિતના એ દિ’ ગાણું થાશે,
તારા પ્યારા હરિજન-ખેડુ રે અંતે ભૂલાશે.

ખાપુ, તારી જયંતી આવી, તુંથી જોઈ જશે ?
માતાના આ પુત્ર પનોતા; છતાંય ડૂસકાં ખાશે;
સૌ ભૂલી નિજ અર્થે ડૂલ્યાં-એવા સેવક ગાશે,
ઊજળાં ઊજળાં વસ્ત્રો આડે અંતર મેલાં થાશે ?

દુઃખી છું કે જયંતી ટાણે આવું કહેવું થાશે,
નહોતું ધાર્યું તારા ભક્તો ‘તુજ હણનારા’ થાશે;
રે આ જગમાં ખ્રિસ્ત બધાનું જે થાયું; તું થાશે,
રોજ ભગે આ સૂર્ય નકામો : અંધારું ઉર પાસે.

શું કહેવું રે ખાપુ ! આજે : તું બહુ દુઃખી થાશે,
આવું કહેવું ખાપુ ! આજે દ્રોહ મહીં લેખાશે;
રે એ પ્રગતિ ! રે આઝાદી ! માતા આવું થાશે ?
રે આ સેવા ! રે કંઈ જયંતી ! નહોતી આવી આશે.

હદ થઈ ખાપુ, જાણ્યું નહોતું ભક્તિ આવી થાશે,
હનુમાનની રામની ભક્તિ સાચી : શું એ થાશે ?

સ્વપ્ને નહોતું માના સેવક નિજ સેવામાં નહાશે,
માને આંસુ તોપણ પુત્રો લાત લગાવી જશે.

બાપુ, આજે તુજના ચેલા (?) તને બણાવી જશે,
રે આવીને બેશે આંહી ! ' ધિક્ક ' કહીને તું જશે;
તુજની નિષ્ઠા, તારા હેતુ, તુજની શુદ્ધિ કયાં છે ?
હા સિંધુ ! હા સૂરજ ! તારાં કિરણખિંદુ કયાં છે ?

કાર્ય થશે તો—

બાપુ, આજે દિશા દિશાઓ તારા ગુણો ગાશે,
ચરખા તકલી કાંતીકાંતી તારી લીલા થાશે;
ખેડુ હરિજન પીડિત મજદૂર સૌને આદર આજે,
સુંદર વાણીનાં ભાષણથી તારાં કીર્તન થાશે.

તારે નામે તારા કામે આજે સહુ કુલાશે,
તારી ગુણગાથાઓ ગાઈ નિજની મોટપ પાશે;
દેશની ભક્તિ, દેશની સેવા માટે ત્યાગો આજે
“માનવભક્તિ, માનવસેવા”નાં સૂત્રો રે ગાશે.

“ચાર દિવસની ચાંદની” પેઠે તારી ગાથા ગાશે,
હોઠની વાણી હૈયાથી રે! જ્ઞેજન જેવી જશે;
મુઠ્ઠીભર તું સાચા ભક્તો આજે હડધૂત થાશે,
નકલી સિક્કા આ કળજુગમાં ચલણી થાતા જશે.

બાપુ, તારા રામરાજ્યમાં ધાર્યું નહોતું થાશે,
રામ ભૂત્રીને સર્વે આંહીં સત્તાના ગુણ ગાશે;

તારા કહેવાતા કેં સેવક તુંને બૂલી જશે,
રે શું કહેવું ? પૈસા કાળે તુજને વેચી ખાશે.

અરે, આજ તો સેવાનાંયે રે લીલામે થાશે,
ખોટાઓને સાચા માની કંઈ સલામે થાશે;
સાચાં રત્નો આજ છુપાશે ને મૂલ્યો ભુલાશે,
વાહ અમારું રામરાજ્ય : જ્યાં રામ અરે, ભુલાશે.

વાહ આઝાદી તારી લીલા : શાં રક્તો તું કાળે !
કંઈ વીરો કંઈ વિભૂતિ સંતો : ગયા ગયા તું કાળે;
બાપુ ખોયા, ખોઈ રોયા, શું દુર્દૈવ અહીં આળે !
તેની વાણી પણ ખોવાઈ : એ દુર્દૈવ વિરાળે

પણ ના બાપુ, ભારતભૂમિ જગની આશા થાશે,
આજ ભલે અંધારું, કાલે સુખનો સૂરજ થાશે;
તારી ભૂમિનાં સંતાનો જેજે વિરલા થાશે;
વિશ્વ બધામાં ભારતભોમે જેજે હીરલા થાશે.

આળે સહુ કર્તવ્ય વિચારો ઉર ઢંઢોળો આળે,
ઉર—અંધારાં દૂર કરો ને સત્યજ્ઞાન લ્યો આળે;
બાપુ ! બાપુ ! કરશો ના કો : રે પ્રાયશ્ચિત્ત આળે,
બાપુ વાણી કાર્ય થશે તો પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ જશે.

[૨૨]

મુરલીધર મોહનને

પૂતના મારી, કંસ હણાયો, ગોવર્ધનગિરિ ધાર્યો,
ગીતા બાખી, ગાયને ચાગી, કાળીય નાગને માર્યો;
મટુકી તોડી, દૂધડાં ઢોળી, લોકઅરિ સંહાર્યો,
ખંતી વાગી, ગોખી નાચી, જનમનશોક વિદાય્યો.

આજ કનૈયા, દૂધ દહીં ને માખણનાં છે ફાંફાં,
આજ કનૈયા, ગોધન માટે રક્ષણના છે વાંખા;
આજ કનૈયા, સત્તા-પૂતનાથી રે લોકો છે રાંઠા,
આજ કનૈયા દુર્યોધન શાં કૈંક થયા છે વાંકા.

ગીતા ગીતા કરતાં લોકો પણ ના ગીતા-કાર્યો,
કામ કર્યા વિણ કૃષ્ણ લેવાની વૃત્તિ : શું સત્કાર્યો ?

પાપ કૃણ ઇચ્છંતા ના પણ પાપતણાં છે કાર્યો,
મુખમાં તારું નામ છતાં પણ જો કેવાં કુકાર્યો !

રે એવા આજે તુજના ભક્તો, સાચાનાં છે ફાંફાં,
ધર્મે જય ને પાપે ક્ષયનાં સૂત્ર પડ્યાં છે ઝાંખાં;
આ સંસારે કૌરવ જીતે, પાંડવ શીદને રાંકા,
બાલ કનૈયા, આ શી લીલા ? સમજણનાં છે ફાંફાં.

શીદ ભૂદ્યો તું આજ કનૈયા, તુજનાં વેણા કાર્યો,
આવીશ જ્યાં હું ધર્મ જશે ને વધશે ઊલટાં કાર્યો;
અધર્મને સંહારી સત્વર સ્થાપીશ ધર્મી કાર્યો,
યુગે યુગ ધરાએ જન્મીશ કરવાં એવાં કાર્યો ?

રે ત્યાગ ભુલાયા, ભોગ છવાયા; દંભી તાજમાજ,
ધર્મ નીતિ ને શીલ ભુલાયાં, ઊલટી ગંગા રાજ;
ધર્મીને ઘેર ધાડ પડે ને અધર્મીએ શેં તાજ ?
સત્યવાદીને ફાંફાં, કપટી જૂઠાંને શીદ ખાજ ?

ભૂખ, ગરીબી, રોગ, અભણતા ને અનીતિ કાર્યો,
દુષ્ટ, દુઃખો, લાંચ અપ્રીતિ વગનાં એ દુષ્ટકાર્યો;
ઝેરવેર ને હાડકાં ઠાળાં નીચતણાં કેં કાર્યો,
આવ કૃષ્ણ, એ દાનવ હણવા ફેલાવી સત્કાર્યો.

[૨૩]

તકલીધર મોહનને

મારી ગુલામી, જૂઠ હથાયું, જનતા ગિરિને ધાર્યો,
ગીતા છવી, જ્ઞાન દીવીથી દૈત્ય અભણતા માર્યો;
હિંસા છોડી, હૃદયો ઘોળી, જલિમ અરિ સુધાર્યો,
હાકલ મારી જનતા જાગી, ભારત શોક વિદ્યાર્યો.

આજ ખાપુજ, લોકહિતોનાં રક્ષણનાં છે ફાંફાં,
આજ ખાપુજ, સત્ય સૂર્યનાં તેજ થયાં છે ઝાંખાં;
આજ ખાપુજ, આઝાદીમાં યે ગુલામો છે ઝાઝા,
આજ ખાપુજ, સેવક-સ્થાને શેઠ થયા છે ઝાઝા.

ખાપુ ! ખાપુ ! કરતાં લોકો પણ છે કાજળ કાર્યો,
કહું શું ખાપુ, તારી પાછળ જોને યાય દુષ્કાર્યો;

તારા સેવક સાચા હોય તો પીડાદાયક કાર્યો,
શાને વધતાં લોકત્રાસ ને પ્રજા પીડનાં કાર્યો ?

રે, એવા આજે તુજના ચેલા, ગાદી પાછળ ઘેલા,
તારા નામે જત ભૂલીને કરતાં હૈયાં મેલાં;
ખાપુ, દુષ્ટ કૂલડાં આજે તરતા પથ્થર પેલા,
તારા જગમહીં રામરાજ્યમાં શાને આવા રેલા ?

ખાપુ, તુજને દોષ દઉં શું ? તું તો સૂરજ સાચો,
કંચનહીણું હેડાં સામે હા ! પ્રકાશ રે કાચો;
ઝળકયા ના કો, ઝીલ્યા ના કો એ તેજે, શેં રાચો ?
આજે જયંતી ટાણે ત્યારે શીદને રે તમ નાચો ?

આજ તમારાં સ્વપ્નો ક્યાં છે ? ક્યાં છે એવાં કાર્યો ?
આજ ભાવનાવચનો જેવાં ક્યાં છે રે સત્કાર્યો ?
આજ વંધું બાપણું દેવું, ઉદ્ધાટનનાં કાર્યો,
રે ખાપુ, હાર્યો શ્રદ્ધા આજે તેં તો ભારત તાર્યો.

રે ખાપુ, હાર્યો શ્રદ્ધા આજે : તેં તો ભારત તાર્યો,
રે હા ! ભાગ્ય કૂટેલાં અમનાં કેવાં કુટિલ કાર્યો;
ઝરવેર, અનીતિ, કપટો, પ્રજા-દ્રોહનાં કાર્યો,
એવા કંઈક ઠગોએ આજે ભારતને રે માર્યો.

[૨૪]

એ યાદ

એ ઘડી હું વાંચતો : શિવરાત્રિનો દિન યાદ છે,
વાતો સુણી કે ' ખા ગયાં,' આંસુ સર્યાની યાદ છે;
મહાદેવ ગયા, ખા ચે ગયા, શું રહ્યું નહિ યાદ છે,
ખાપુના સૂરજ—ચાંદ એ સરકી પડ્યા એ યાદ છે.

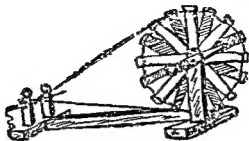
એ રાત બીધણ, વાત બીધણ હૃદય સૂનું યાદ છે,
ભારતી માતાની ખાનો વિલય અવસર યાદ છે;
પવિત્ર ભૂમિ દેશ કારાવાસ ' પૂના મહાલ ' ને,
મહારાષ્ટ્રમાં ખોયાં જ દેશે રત્ન એ એ યાદ છે.

મહાદેવ ને ખા નથી પડ્યા સૂના જ ગાંધી ખાપુથી,
ને એ ત્રિપુટી દેશની ભારતથી નહિ વિખૂટી કદી;

સ્વાતંત્ર્યના એ વીર મહાદેવ, બા અને બાપુ હતાં,
એ ગયા, બાપુ ય પશુઃ આઝાદી મંગળ યાદ છે.

હૃદય બાપુનું ગણો ને આત્મ કહો સૌ એક છે,
જીવન ગણો, મૃત્યુ ગણો—એ સૌ કહો મહાદેવ છે;
એવા ગયા મહાદેવ, બસ, પ્રભુતણો ઈન્સાફ એ !
બાકી રહ્યા બાપુજી કેવળ એકલા એ યાદ છે.

મહાદેવ ને ‘આઝાદ-બેગમ’ ચે ગયા એ યાદ છે,
આઝાદીનું અપ્પર કહો, બલિદાન એ સૌ યાદ છે.

[૨૫]

બાપુનો વિષાદ

બાપુ નીરખે ભારત મહીં,
 “સેવક અંદર અંદર લડી;
 સહ પીંખે સ્વાતંત્ર્ય પરિ,
 સહુને સત્તાની છે પડી.

“માનવના માનવ ય્યા અરિ,
 પ્રભુ, સર્જી તેં કેવી ઘડી ?
 સ્નેહભાવ ચાલ્યા ગયા વહી,
 જોકમેકે વિશ્વાસો નહીં.

“કુર્યો સમય, હા પલટી ઘડી,
 મારું નામ ઉચ્ચારે વળી;
 મુજને ભૂલ્યા મારા જહીં,
 સેવક સાચા હાંહાં કહી ?

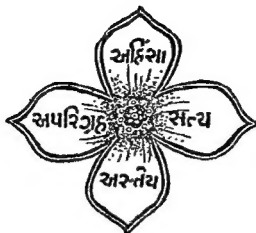
“સેવાની સહુ ભૂલ્યા ક.રી
તેથી અહીં આપત્તિ-ઝડાં;
ચૂંટણી-જૂથો આવ્યાં ચડી,
જનતાની કોને છે પડી?

“સ્વતંત્રતા છે સહુથી વડી,
સેવા-સ્વાર્પણથી એ જડી;
અન્યાયઅનાચાર આવ્યાં ચડી,
વિનાશ વેળા અવળી મતિ ?

“ભૂલ્યા ત્યાંથી ગણેા ફરી,
પડ્યા ત્યાંથી ચડો ફરી;
અંતરને લ્યો પૂછી જરી,
અપનાવી લ્યો સેવા ફરી.

“ભારતમૈયા ! આ શું જોઈ ?
શ્રદ્ધા આશા આજે જોઈ;
આઝાદી ! આવ આંસુ લહોઈ,
આપણુ દુઃખો સરખા જોઈ.”

દિવ્યદ્રષ્ટિથી સ્વર્ગે રહી
બાપુ નીરખે ભારત મહી.

[૨૬]

ઝગો ઉર

હો ખાપુ !

ઝગો ઉર આને ઝગો ઉર આને,
હો હો નિરાશા ઝગો આશ આને;
હીવા-મન પ્રકાશો, લસો પ્રાણ આને,
સૌ ઘર ઘરે હો જગે તેજ આને.

અમારી ભૂમિ હો ખટો પંથ આને,
સહુ હો સુખી, ના દુઃખી કોઈ આને;

કુળો આશ આને, ટળો ત્રાસ આને,
 વહો શક્તિ સર્વે વતનકાજ આને,
 ઝગો ભાવના વિક્રમી ત્યાગ આને,
 વહો શક્તિ સૌની બલા વિશ્વ કાને;
 ચઢો નામના ભાવના ધર્શ કાને;
 ખડો ભૂમિ કીર્તિ બધે વિશ્વ આને.

હો ઉર પ્રકાશો ટળો ઘોર આને,
 તિમિરો હઠાવી પળો તેજ કાને;
 હજે ના દુઃખી, હો સુખી સર્વ આને,
 સહુ દિલમાં હો નવાં તેજ આને.

અહો ઘોર તંદ્રા થજે દૂર આને,
 ને કંદના દુઃખ કંઈ દૂર જાને;
 હો વંદના અમતણી લ્યો જ આને,
 હો સ્પંદનો આજ હૃદયે છવાયે.